

Kaczmarczuk, Roman

"Gieograficzeskije issledowanija diekabristow", W. M. Pasi Eckij, Moskwa 1977 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 24/4, 845-847

1979

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dyskusyjne jest pominięcie kilku wielkich i wybitnych statków pasażerskich, które zaznaczyły swoją obecność na Północnym Atlantyku. Brak więc szerszej informacji o pierwszym wielkim statku „Hapagu” – „Amerika” – wybudowanym w brytyjskiej stoczni Harland and Wolff, który stał się prototypem dla dwu dalszych olbrzymów wybudowanych zresztą już w Szczecinie – „Kaiserin Auguste Victoria” i „George Washington”. Nieuwzględniono również pary transatlantyków brytyjskich należących do Atlantic Transport Line – „Minnewaska” (21 716 BRT, w służbie 1923–1933) i „Minnetonka” (21 998 BRT, w służbie 1924–1933).

Wątpliwości budzą też niekiedy ogólne informacje, dotyczące szeroko rozumianej historii morskiej i historii techniki. Tak więc sprostowania wymaga stwierdzenie, że torpedy powstały w 90 lat po wojnie krymskiej (s. 37); w rzeczywistości miało to miejsce w roku 1868, a więc w 12 lat później. Niedokładne jest twierdzenie jakoby działalność niemieckich krążowników pomocniczych (zazwyczaj adaptowanych wielkich statków pasażerskich) rozpoczęła się w lutym 1915 roku (s. 120), trwała ona bowiem od początku wojny; podobnie błędnie autor przypisuje jednemu z nich „Kaiser Wilhelm der Grosse” „wiele ofiar” (s. 145), albowiem zdołał on zatopić jedynie 3 statki o pojemności 10 500 BRT. Nieprawidłowa jest pisownia pierwszego rosyjskiego parowca „Elisawieta” (s. 20; winno być bowiem „Jelizawieta”), błędnym – nazwanie samolotu Tu-114 maszyną odrzutową (s. 276; jest to czterosiłkowy turbosmigłowiec).

Transatlantyki profesora Witolda Urbanowicza są książką z zakresu historii techniki. Osobisty stosunek autora do opisywanej problematyki (pełne ekspresji charakterystyki statków „Normandie”, „United States” i „Hamburg”), przejrzysta konstrukcja, humanistyczna koncepcja, wreszcie barwna i wytrawna stylistyka powoduje, iż będzie ona czytana nie tylko przez fachowców. Recenzentowi wypada mieć nadzieję, iż autor – zachęcony jej powodzeniem – podejmie się dzieła szerszego: opisanie historii wszystkich statków pasażerskich w ostatnim stuleciu.

Nasuwa się jeszcze wątpliwość pod adresem edytora – Wydawnictwa Morskiego. Otóż przykrym nieporozumieniem jest wyposażenie książki tak dobrej, wydanej w doskonałej serii „Historia morska” w tak skandalicznie reprodukowane fotografie, fotografie, które przecież w zamierzeniu autora miały stanowić integralną część tekstu.

Paweł Piotr Wieczorkiewicz

(Warszawa)

W. M. Pasięckij: *Geograficzeskije issledowanija diekabristow*. Moskwa 1977. Izd. „Nauka” 184 s.

Historią geografii autor zajmuje się już wiele lat i ma na swym koncie naukowym dużo poważnych publikacji¹. Książka, którą obecnie oferuje czytelnikom, dotyczy – mało znanej karty działalności dekabrystów – ich osiągnięć na polu geografii. Treść przedstawiona jest w sześciu zasadniczych rozdziałach. W pierwszym znajdujemy liczne przykłady świadczące o tym, że dekabryści w swych programach wyznaczali wielką rolę geografii. Wychodzili bowiem z założenia, iż wielkie reformy, mające na celu wydzwignięcie z zacofania carskiego imperium, nie będą możliwe w przypadku braku znajomości środowiska własnego kraju, jego ludności, bogactw naturalnych, rozwoju przemysłu, stanu rolnictwa itd. Wysuwali bardzo ciekawe i śmiałe projekty badań mało znanych regionów Rosji, jak również terenów z nią sąsiadujących. Przygotowywali też plany nowego podziału administracyjnego kraju, uzasadniając szczegółowo celowość proponowanych zmian. Ponadto zajmowali się propagowaniem wiedzy geograficznej.

¹ Do najważniejszych należą następujące: *Iwan Fiedorowicz Kruzensztern*. Moskwa 1974. Izd. „Nauka”; *Arkticzeskije putieszestwija rossijon*. Moskwa 1974. Izd. „Mysl”; *Fierdinand Pietrowicz Wrangiel*. Moskwa 1975. Izd. „Nauka”.

Pracowali naukowo, publikowali swoje doświadczenia i wykładali na różnych uczelniach. Wykazując wrogi stosunek do samowładztwa cara, stawali w obronie prześladowanych postępowych profesorów utrzymywali zarazem bliskie i ożywione kontakty z wieloma znanymi, powszechnie cenionymi uczonymi i podróżnikami.

Treść rozdziału drugiego zapoznaje nas z dekabrystami, którzy brali udział w różnych zamorskich ekspedycjach rosyjskich. W. M. Pasieckij przypomina w pierwszym rzędzie zasługi naukowe K. P. Torsona, uczestniczącego w latach 1819–1821 w wyprawie F. F. Bellinghausena do Antarktydy, a następnie opisuje podróże W. P. Romanowa, M. K. Küchelbeckera, F. G. Wiszniewskiego i D. I. Zawaliszina do rosyjskich posiadłości w północno-zachodniej części Ameryki Północnej; podkreśla przy tym ich osiągnięcia geograficzne i geofizyczne.

Z rozdziału trzeciego dowiadujemy się o roli dekabrystów w badaniach mórz graniczących z Imperium Rosyjskim. Radziecki autor poświęca m.in. dużo miejsca N. A. Cziżowowi, który pozostawił cenne spostrzeżenia z wyprawy na Nową Ziemię, a ponadto badał i opisał wybrzeże Morza Czarnego. Oprócz tego wspomina o pracach A. M. Iwanczina Pisariewa – prowadzonych na wyspie Morżowiec w czasie ekspedycji białomorskiej w 1827 roku i o wielkich zasługach W. P. Romanowa, badającego wybrzeże Abchazji (pomiaru głębokości, kartowanie Zatoki Suchumskiej, badanie rzeki Kilarus i Kador itd.).

W rozdziale czwartym W. M. Pasieckij przeanalizował publikacje G. S. Batienkowa dotyczące Syberii. Wkład wymienionego geograf-dekabrysty w dzieło poznawania tego ogromnego obszaru był znaczny. Jego prace obejmowały wiele istotnych zagadnień geograficznych przedstawionych w nowym ujęciu i wskazywały kierunki dalszych badań. Następnie autor scharakteryzował naukową i pedagogiczną działalność I. D. Jakuszki, omówił niektóre prace N. A. Bestużewa, P. I. Borisowa, N. M. Murawiewa, N. W. Basargina i innych.

Na stronicach rozdziału piątego poznajemy dekabrystów szczególnie zasłużonych w dziedzinie badań klimatu Syberii. Spośród najbardziej wyróżniających się wymieniono P. I. Borisowa, który będąc na zesłaniu w Czycie i Pietrowsku Zabajkalskim dokonywał systematycznie w ciągu 12 lat (od 1827 do 1839 roku) pomiarów temperatury powietrza. Nie mniej ważne były dziesięcioletnie obserwacje meteorologiczne prowadzone od 1838 r. w Krasnojarsku przez M. F. Mitkowa. Obejmowały one pomiary temperatury notowane czterokrotnie w czasie dnia, ciśnienia powietrza oraz opis zachmurzenia nieba. Ponadto zesłaniec zamieszczał w swych miesięcznych sprawozdaniach ciekawe spostrzeżenia o stanie wód Jeniseju, a także o opadach i panujących mrozach. Podobne zainteresowania pasjonowały również A. I. Jakubowicza, który na prośbę znanego uczonego i podróżnika A. F. Middendorfa prowadził w roku 1843 we wsi Nazimowka nad Jenisejem obserwacje ciśnienia i temperatury powietrza oraz kierunku i siły wiatru. Ponadto autor wspomina o analogicznych osiągnięciach I. D. Jakuszki zesłanego w 1836 r. do Jałutorowska nad Tobołem, jak też o cennych informacjach zebranych przez Aleksandra Bestużewa na temat klimatu Jakucka.

Na marginesie trzeba zaznaczyć, że prace wymienionych zesłańców amatorów miały wielkie znaczenie dla nauki. Niektóre z nich nie straciły na aktualności po dzień dzisiejszy. Poza tym znalazły one swe odzwierciedlenie w publikacjach A. I. Wojekowa, H. I. Wilda, A. F. Middendorfa, M. A. Rykaczewa i wielu innych znanych uczonych.

Rozdział szósty poświęcony jest w całości działalności naukowej N. A. Bestużewa. Pasieckij zamieszcza jego życiorys i zwraca uwagę na wszechstronny charakter zainteresowań tego dekabrysty. Przypomina, że zajmował się on m.in. elektrycznymi zjawiskami zachodzącymi w atmosferze, prowadził obserwacje meteorologiczne, badał klimat Zabajkalia i zebrał wiele materiału etnograficznego o Buriatach. Ponadto jako bystry obserwator pozostawił wartościowe opisy geograficzne ze swych podróży do Holandii, Francji, Gibraltaru, Tangeru i Anglii. Oprócz tego interesował się dziejami rosyjskiej żeglugi morskiej, a także zasięgiem lasów na północy Rosji i ich wpływem na klimat. Opracował też doskonałą monografię pt. *Gusinoje Oзеро*. Znajdujemy w niej nie tylko obszerny opis jeziora, lecz również Gór Selengińskich, przepływających tam rzek, flory i fauny, klimatu oraz ludności tej części Zabajkalia.

Recenzowana książka jest opracowana starannie i fachowo. Jej wartość polega przede wszystkim na tym, że została oparta na zupełnie nowych, archiwalnych materiałach, dobrze wyselekcjonowanych i racjonalnie wyzyskanych przez autora. W dotychczasowej literaturze, dotyczącej osiągnięć geograficznych dekabrystów, brak było tak pełnego i wyczerpującego ujęcia. Ładny styl, jasne formułowanie myśli oraz sugestywne zobrazowanie poruszonych problemów sprawiają, że czyta się ją z nie słabnącym zainteresowaniem. Uzupełnienie treści dość pokaznym zasobem ilustracji znacznie ułatwia lepsze zrozumienie i szybsze zapamiętanie omawianych tematów. Na wyróżnienie zasługują w pierwszym rzędzie kopie map N. A. Bestużewa, przedstawiające m.in. Cieśninę Gibraltarską i redę Gibraltaru, francuskie wybrzeże w okolicy portu Brest wraz z jego redą oraz redę portu w Plymouth. Nie bez znaczenia jest też schematyczna mapa Syberii, na której znaczone miejscowości, gdzie dekabrzyści prowadzili obserwacje meteorologiczne. Interesujące są również portrety niektórych dekabrystów.

Jakkolwiek w publikacji nie ma odrębnego spisu literatury, to jednak w obszernych przypisach – ułożonych według kolejnych rozdziałów – znajdujemy prawie wszystkie pozycje wykorzystane przez autora.

W. M. Pasiękij przeznaczył wiele miejsca na omówienie działalności naukowej polskiego dekabrysty – Aleksandra Korńiłowicza, o którym pisze m.in., że był wybitnym geografem i historykiem. W dniu powstania na placu Senackim miał zaledwie 25 lat, a opublikował już 37 artykułów poświęconych głównie ocenie dawnych i współczesnych mu ekspedycji oraz geografii i historii Rosji. Oprócz tego sporządził atlas przedstawiający rozrost Rosyjskiego Imperium, a poza tym opracował projekty wypraw badawczych do mało znanych regionów środkowej i wschodniej Azji. Autor wspomina też o przygotowywanym przez naszego rodaka kapitalnym dziele pt. *Próba przedstawienia historii podróży po Rosji*, zaznaczając jednocześnie, że sześć artykułów, opartych na wymienionej pracy, polski badacz zamieścił w różnych czasopismach naukowych. Stwierdzić należy, że w recenzowanej książce Aleksander Korńiłowicz jest jednym z najczęściej cytowanych autorów.

Byłoby rzeczą pożądaną, aby następne wydanie tej wartościowej pracy zostało wzbogacone indeksem nazw geograficznych oraz mapami obrazującymi trasy podróży dekabrystów wraz z terenami ich głównych badań zarówno w Rosji, jak i poza jej obszarem.

Roman Karczmarczyk
(Wrocław)

Asit. K. Biswas: *Historia hydrologii*. Warszawa: PWN 1978, 380 s. ilustr. bibliografia w notkach oraz literatura cytowana.

Państwowe Wydawnictwo Naukowe na podstawie dotacji Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki od pewnego czasu publikuje książki poświęcone dziejom niektórych kierunków geografii. W cyklu tym ukazała się dotychczas książka W. Ślabczyńskiego pt. *Polscy podróżnicy i odkrywcy* oraz książki radzieckich historyków o poznaniu Europy i Afryki, Ameryki Środkowej i Południowej oraz opracowanie poświęcone eksploracji radzieckiej Azji. Do tego zespołu należy także omawiany szkic, który w wersji angielskiej (*History of Hydrology*) ukazał się w 1970 r. Jest to – jak na nasze warunki – dość szybkie przedstawienie czytelnikowi polskiemu nowszych osiągnięć historii hydrologii Zachodu.

Do polskiego wydania książki Biswasa dano „Przedmowę” (s. 5–9) oraz „Zarys historii hydrologii na ziemiach polskich” (s. 307–339). Obydwa szkice napisał Zdzisław Mikulski. Tłumaczenie wykonali Krystyna Chomicz-Jung oraz Urszula Zaliwska-Okrutna. Weryfikacji terminologicznej dokonał Zdzisław Mikulski.

„Słowo wstępne” swej książki Biswas rozpoczyna pięknym cytatem zaczerpniętym z pism Compté'a: „[...] nikt nie może być naprawdę mistrzem w jakiegokolwiek dziedzinie nauki, dopóki nie zgłębi szczegółowej historii”. Fragment ten bez wątplenia najlepiej oddaje charakter książki, która została napisana na podstawie ogromnej literatury przedmiotu, dostępnej dla badacza